

16 januari 2017, 21:03

Poetins einde is in Rusland taboe

Politicologe Lilija Sjevtsova ziet dat het slecht gaat met haar land. Toch lijkt Poetin steviger in het zadel te zitten dan ooit. Dat komt mede doordat ieder alternatief wordt gedwarsboomd, betoogt Sjevtsova.

"Fricties zijn onvermijdelijk, temeer daar de stijl van Donald Trump lijkt op die van het Kremlin." ©ANP

Een autoritair regime blijft de duimschroeven aandraaien en de economie balanceert al enkele jaren op de rand van de afgrond, klinkt het

Al jaren horen we hoe slecht het gaat met Rusland. Een autoritair regime blijft de duimschroeven aandraaien en de economie balanceert al enkele jaren op de rand van de afgrond, klinkt het. De levensstandaard is er in korte tijd hard omlaaggegaan. Toch zijn politieke protesten verstomd en lijken de meeste Russen zich te verzoenen met het idee dat ze de broekriem verder moeten aanhalen en dat er hoe dan ook geen alternatief bestaat voor de huidige machthebbers. Dat wekt verbazing in het Westen, waar zelfs de geringste achteruitgang in koopkracht al aanleiding is voor onvrede en protest.

Lilija Sjevtsova verbaast het geenszins. De politicologe volgt al tientallen jaren nauwgezet het reilen en zeilen van het Kremlin en schreef monografieën over het Rusland van Vladimir Poetin en diens voorganger Boris Jeltsin.

Rusland, betoogt zij, is een imperium in verval en vertoont alle symptomen van agonie, een doodstrijd. "Maar de geschiedenis laat zien dat zoiets niet plotsklaps gebeurt", aldus Sjevtsova. "Het gaat om een behoorlijk langdurig proces, dat zich kan afspelen gedurende het leven van enkele generaties, waarschijnlijk die van mij en ook de volgende generatie."

Lilija Sjevtsova (67) is een van Ruslands meest vooraanstaande politicologen. Ze schreef vijftien boeken over Rusland onder presidenten Jeltsin en Poetin, naast talloze publicaties in binnen- en buitenland. Sjevtsova was directeur van het Centrum voor Politiek Onderzoek van de Russische Academie van Wetenschappen, en gedurende negentien jaar als expert verbonden aan het Moscow Carnegie Center. Ze heeft gedoceerd aan de Hogeschool voor Economie in Moskou en het Moskouse Staatsinstituut voor Internationale Betrekkingen, waar ze zelf ook ooit studeerde. Ze is lid van de redactieraad van The American Interest en het Journal of Democracy.

Het is dit Rusland waarmee de aankomend president van de Verenigde Staten, Donald Trump, de banden wil aanhalen, na de dramatische verslechtering van de Amerikaans-Russische betrekkingen de afgelopen jaren. Trump heeft lovende

woorden gesproken over de Russische president Vladimir Poetin, en de reacties in Rusland op Trumps overwinning laten zien dat Moskou verguld is met diens verkiezingsoverwinning.

Sjevtsova schat de kansen op een warme band tussen de twee leiders niet hoog in. "Ja, Trump en Poetin kunnen proberen de betrekkingen tussen Rusland en de Verenigde Staten te resetten, of ze kunnen besluiten tot een overgangperiode van geleidelijke toenadering, waarin ze zullen proberen bepaalde voordelige deals te sluiten. Maar dat zal onvermijdelijk uitlopen op een fiasco. Als Trump erin toestemt bepaalde wensen en eisen van het Kremlin in te willigen, over invloedssferen, Oekraïne, Syrië of gasleveranties, dan rijst de vraag wat Rusland daartegenover kan stellen."

En Rusland heeft Trump niets te bieden, zegt ze. "Ieder compromis met het 'vijandige Westen' betekent voor het Kremlin reputatieverlies en ondermijning van de eigen legitimatie. Fricities zijn onvermijdelijk, temeer daar de stijl van Trump en zijn teamgenoten, zoals aankomend minister van buitenlandse zaken Rex Tillerson, lijkt op die van het Kremlin.

We zullen de confrontatie zien van Poetins en Trumps eerzucht, van twee mannen die een gepersonaliseerde politiek nastreven en krachtdadigheid willen uitstralen. Dat is geen goede basis voor vriendschappelijke betrekkingen en vruchtbare samenwerking. Het wachten is dus op nieuwe tekenen van wederzijds wantrouwen." Of de huidige 'Koude Oorlog Light' plaatsmaakt voor een dooiperiode valt dus nog te bezien.

Liberale leuzen

De Russische autocratie overleefde door de oude staat, de Sovjet-Unie, overboord te zetten en zichzelf te vernieuwen met behulp van anticommunistische en liberale leuzen

Het geheel onverwachte uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 zette een punt achter de 'echte' Koude Oorlog en bracht welkome ontspanning in de relaties tussen Oost en West. Maar het legde ook de symptomen bloot van een onderliggend proces van verval. "Het was een absoluut unieke situatie", aldus Sjevtsova. "De Sovjet-Unie werd door niets bedreigd, niet van binnen en niet van buiten. Maar de ineenstorting in 1991, zonder aantoonbare oorzaken en aantoonbare bedreigingen, was een indicatie dat het systeem was uitgeput."

Toch was dit niet de doodklap voor het systeem en ook niet de radicale breuk met het verleden waar het aanvankelijk op leek. "Tussen 1991 en 1993 was dat nog een reële mogelijkheid, als er toen aan de top de nodige politieke wil en een agenda waren geweest. Maar in 1993 werd het raam van mogelijkheden gesloten, met de beschieting van het parlement en - het belangrijkste - het aannemen van een nieuwe grondwet, die de Russische president meer volmachten geeft dan de Russische tsaar had aan het begin van de twintigste eeuw."

Het nieuwe Rusland schudde simpelweg het oude Sovjetomhulsel van zich af, aldus Sjevtsova. "De Russische autocratie overleefde door de oude staat, de Sovjet-Unie, overboord te zetten en zichzelf te vernieuwen met behulp van anticommunistische en liberale leuzen. Dat is uniek, een autocratie die de eigen mogelijkheden heeft uitgeput en overleeft door zich vast te zuigen aan een vreemde beschaving, in dit geval het Westen.

Door zich te presenteren als grondstoffenleverancier, door liberale leuzen te gebruiken, door democratische instituten te imiteren én door de persoonlijke integratie van de Russische politieke klasse en zakengemeenschap in het Westen." Bijvoorbeeld door onroerend goed en zakenbelangen te verwerven in Europa, en door de eigen kinderen naar westerse scholen te sturen.

Moskou stelt ook tevreden vast hoe binnen de Europese Unie de onvrede groeit, wat zich uit in de Brexit en perspectieven opent voor populistische, tegen de EU gerichte partijen

De massale protesten van 2011-2012 in reactie op stembusfraude waren een nieuw keerpunt. Sjevtsova: "De liberale leuzen waren uitgewerkt. Na die protesten begon het regime zichzelf te hervormen. Dat was het einde van de liberale vermomming en de overgang naar een traditioneel conservatief, repressief regime. In 2016 is dat nieuwe conservatieve Poetinregime erin geslaagd (via de parlementsverkiezingen in september - red.) legitimiteit te verwerven, zich aan te passen en te overleven in een situatie van stagnatie en crisis. Ook is het Kremlin in het vacuüm gesprongen dat is achtergelaten door een verlamd Westen."

Sjevtsova doelt onder meer op de situatie in Syrië, waar Rusland het initiatief geheel naar zich heeft toegetrokken, terwijl de Verenigde Staten vanaf de zijlijn het nakijken hebben. Moskou stelt ook tevreden vast hoe binnen de Europese Unie de onvrede groeit, wat zich uit in de Brexit en perspectieven opent voor populistische, tegen de EU gerichte partijen.

Poetin lijkt daarmee steviger in het zadel te zitten dan ooit. Hij heeft volgens peilingen de steun van de overgrote meerderheid van de bevolking, de economische malaise ten spijt. Toch blijft voor Sjevtsova het verval onmiskenbaar. Eén van de kenmerken daarvan is dat het systeem van de gecentraliseerde macht in Rusland zich niet kan moderniseren.

"Dat hebben de 25 jaar die zijn verstreken sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie aangetoond. De autocratie heeft grote moeite met het handhaven van de status quo. Het Kremlin ziet af van modernisering. Daardoor wordt het steeds moeilijker de stabiliteit te bewaren met normale middelen en dus grijpt men terug op conservatieve en repressieve maatregelen. Het systeem neemt ook zijn toevlucht tot acties die op korte termijn succes kunnen opleveren, maar het uiteindelijk zullen ondermijnen."

De Krim

De Krim werd een valkuil, want de annexatie leidde niet alleen tot sancties en isolement, maar ook tot stagnatie en crisis in de economie

De Russische annexatie van de Krim is daarvan een goed voorbeeld. Daarvoor bestond een reeks emotionele redenen. Zo was voor Poetin de ommezwaai van Oekraïne richting Europa onverteerbaar. "Maar de Krim werd een valkuil, want de annexatie leidde niet alleen tot sancties en isolement, maar ook tot stagnatie en crisis in de economie. De patriotistische golf die erop volgde duurde anderhalf jaar en verschaftte Poetin 20 tot 25 procent extra steun, zeker. Maar na eind 2015 is de Krim-drug uitgewerkt. Nu wil 58 procent van de Russen normale betrekkingen met Oekraïne, 71 procent wil een normalisering van de betrekkingen met Amerika en het Westen."

Ook op ander vlak snijdt het Kremlin zichzelf uiteindelijk in de vingers, aldus Sjevtsova. Het politieke landschap is verworden tot een woestijn en burgers hebben vrijwel geen traditionele kanalen om hun stem te laten horen, via kranten, politieke partijen of het parlement. "De enige manier die rest om dat te doen, is de straat op te gaan." Maar dat kan weer leiden tot massale protesten met onzekere afloop.

Het huidige politieke bewind blijft bestaan omdat ieder alternatief wordt gedwarsboomd. "Zolang er nog liberalen in de regering zitten, zoals minister van financiën Anton Siloeanov, of vicepremier Igor Sjoevalov, kan er geen liberaal alternatief komen. Een links alternatief wordt geblokkeerd door de Communistische Partij, die deel uitmaakt van het systeem. Een nationalistisch alternatief is lastig door een reeks factoren, zoals de Krim, maar ook angst voor het uiteenvallen van de Russische Federatie. Want Rusland als nationale staat is een staat zonder Tsjetsjenië, zonder de noordelijke Kaukasus, misschien ook zonder Tatarstan en Basjkirië."

Er zijn zeker parallellen tussen Navalny en Jeltsin. In de situatie die in Rusland is ontstaan, kunnen dit soort politieke leiders, die zich tegen het systeem keren, de publieke opinie wakker schudden

Oppositieleider en corruptiebestrijder Aleksej Navalny wil toch een poging wagen en heeft laten weten in 2018 te willen meedoen aan de presidentsverkiezingen. Hij doet in sommige opzichten denken aan Boris Jeltsin, die eind jaren tachtig ook de strijd aanbond met de privileges van de top, beaamt Sjevtsova. "Er zijn zeker parallellen tussen Navalny en Jeltsin. In de situatie die in Rusland is ontstaan, kunnen dit soort politieke leiders, die zich tegen het systeem keren, de publieke opinie wakker schudden. Mensen als Jeltsin en Navalny brengen leven in de brouwerij en dat is op zichzelf al positief.

In veel opzichten zoekt Navalny hetzelfde populistische motief als Jeltsin, dat verschillende groepen ontevredenen kan verenigen. Hij wil zich niet binden aan één partij en dat is slim. Toch had Jeltsin beduidend meer mogelijkheden tot zijn beschikking om steun te winnen, zoals de Sovjettelevisie, diverse kranten en een eigen beweging, Democratisch Rusland. Hij kon ook het woord voeren op het Congres van Volksafgevaardigden, het nieuwe, uitgebreide parlement van de Sovjet-Unie.

"Navalny beschikt over beperkte communicatiemiddelen, hij moet het hebben van de sociale media. Hij is een man van de grote steden, eerst en vooral Moskou. Maar zelfs in Moskou behaalde hij na die protestbewegingen ongeveer dertig procent van de stemmen bij de burgemeestersverkiezingen, dus dat is geen fenomenaal cijfer."

Corruptie

Niemand weet wat er precies gebeurt in de samenleving. We beschikken niet over een thermometer waarmee we de stemming in Rusland kunnen meten

Navalny hoeft dus geen probleem te vormen voor het Kremlin, maar niets is uitgesloten, gelooft Sjevtsova. "Niemand weet wat er precies gebeurt in de samenleving. We beschikken niet over een thermometer waarmee we de stemming in Rusland kunnen meten. Opiniepeilingen zeggen weinig wanneer mensen uit angst voor mogelijke gevolgen hun werkelijke mening voor zichzelf houden. Daarom kan

Navalny uiteindelijk vijf procent krijgen of er zelfs niet in slagen de voor zijn kandidatuur benodigde handtekeningen te verzamelen.

Maar hij kan ook een golfbeweging teweegbrengen als een reeks factoren samenvalt, eerst en vooral onvrede over corruptie. Navalny is een wandelend vraagteken. De autoriteiten weten zelf niet wat ze met hem aan moeten. Hem gebruiken voor het legitimeren van de verkiezingen? Of hem juist van het politieke toneel verwijderen met behulp van de rechtbank? Dat laatste is nu al beduidend moeilijker te realiseren."

Alles wijst er niettemin op dat Vladimir Poetin volgend jaar afstevent op nog eens zes jaar presidentschap.

Plan B

Ook Poetin is een man van vlees en bloed en heeft niet de eeuwigheid. Is er zoiets als een 'plan B'?

Maar de kaalslag in het politieke landschap om hem heen baart de nodige onrust. Ook Poetin is een man van vlees en bloed en heeft niet de eeuwigheid. Is er zoiets als een 'plan B'? Sjevtsova twijfelt er niet aan. Maar het is een taboe. "De Russische politieke elite en de zakengemeenschap denken beslist voortdurend na over wat er zal gebeuren als deze leider, die alles van zichzelf heeft laten afhangen, wegvalt. Die onzekerheid houdt ook de samenleving bezig.

Niemand denkt ver vooruit, daarom heeft deze samenleving geen perspectief, geen visie, geen strategie. Alles hangt af van een man die al over de zestig is. Maar niemand in het Kremlin kan zich veroorloven openlijk een plan B op te stellen, want iedere suggestie over wat of wie er na Poetin komt, betekent al dat de legitimiteit van Poetins macht wordt ondergraven, en dat kan niet. Het is een paradox. Van de ene kant denkt iedereen erover na, van de andere kant kan niemand plannen maken op papier en zich daarop voorbereiden. Wanneer het dan toch gebeurt, zal het opnieuw een schok zijn."